TAFAKKUR ZIYOSI

ilmiy-uslubiy jurnal
Тафаккур зиёси 2/2020

9 Pedagogika va pedagogik innovatsiya

59 Ijtimoiy fanlar

95 Filologiya fanlari

141 Psixologiya va inklyuziv ta`lim

152 Tabiiy va aniq fanlar

178 San`atshunoslik fanlari

МУНДАРИЖА

[illegible]

Шавкат ШАРИПОВ. [illegible]

[illegible]

[illegible] АХМЕДОВ. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Фаруза ЖУМАЕВА. [illegible]

Дилноза АБДУЛАЛИЕВА, Абдухалил АБДУЛАЛИЕВ. [illegible]

Барно КЎШОКОВА. [illegible]

[illegible] АЛМАМАТОВ, [illegible] АЛМАМАТОВА. [illegible]

Латофат ИБРАГИМОВА. [illegible]

Нодира СОАТОВА, [illegible] БУРХОНОВ. [illegible]

[illegible] НАСРУЛЛАЕВ. [illegible]

[illegible] МАТЁҚУБОВА. [illegible]

Латифа ХУДОЙҚУЛОВА. [illegible]

Насим ОЧИЛОВ. [illegible]

[illegible]

Аскар МУМИНОВ, [illegible] ЭШОНҚУЛОВ. [illegible]

[illegible] ТАНГИРОВ. [illegible]

[illegible] ХАЛИМОВ. [illegible]

Мурод БАРАКАЕВ, Зебо [illegible]. [illegible]

Бахтиёр МИРКОМИЛОВ. [illegible]

Умид ЖУМАНАЗАРОВ. [illegible]

Гулноза КУРБОНОВА. [illegible]

[illegible] ЭГАМБЕРДИЕВ. [illegible]

[illegible] ТОҒАЕВ, [illegible] ИСМОИЛОВ, [illegible] КАРИМОВ. [illegible]

[illegible] УТАМУРОДОВА, [illegible] ОЧИЛОВ. [illegible]

Насиба ЖУМАНОВА. [illegible]

Ботир БОЙМЕТОВ, [illegible] ХУДОЙНАЗАРОВА. [illegible]

[illegible] БАЙМУРЗАЕВА. [illegible]

Акбар СОДИКОВ. [illegible]

[illegible] АБДУКАРИМОВ. [illegible]

[illegible]

...чилик ва фаровонликни таъминлаш, ёшлар ўртасида аҳиллик ҳамда ўзаро ёрдамни қарор топтиришга ёрдам беради.

Шунингдек, улуғ соҳибқирон Амир Темур нафақат ўзбек халқи, балки Марказий Осиё ҳудудида яшовчи барча халқларнинг тарихий тараққиётини таъминлашда улкан ҳиссаси бўлган шахслардан биридир. Амир Темур феноменини нафақат жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва маданий ривожини таъминлашдагина акс этиб қолмай, шу билан бирга юксак маънавиятга эга шахс тимсоли сифатида ҳам намоён бўлади. Амир Темур маънавиятининг энг устувор жиҳати унинг давлат бошқаруви ҳамда фуқароларга бўлган муносабатда адолатга таянганлигидир. Бу ҳолат соҳибқироннинг кундаликларида қайд этилган қоидаларда ҳам ўз тасдиғини топган. Хусусан, "Ҳар бир мамлакатда адолат эшигини очдим, зулм, ситам йўлини тўсдим".

"Барча ишларда, бу ишлар қайси ўлка халқига тааллуқли бўлмасин, ҳокимларнинг адолат томонида қаттиқ туришларига буйруқ бердим"*

"Куч адолатдадир", "Рости-русти" ("Ҳақиқат - саломатлик, ҳақиқат - тартиб, ҳақиқат - адолат") шиорларининг Амир Темур фаолиятида етакчи ўрин тутганлиги ҳам адолат соҳибқирон фаолиятининг асосий мезони бўлиб келганлигидан далолат беради. Тарбиявий фаолиятда миллий қадриятларни ёшлар онгига сингдириш соғлом, баркамол авлодни шакллантиришнинг асосий мезони эканлигини асло унутмаслик керак.

Умуман олганда, умуминсоний ва илмий қадриятлардан имкон фан ва таълим тараққиётида, кишилар турмуш шароитини яхшилашда, онла камолига эришишда, жамоа манфаатларини юксакликка кўтаришда, жамият тараққиёти суръатини тезлаштиришда ва давлатнинг иқтисодий ҳамда маънавий-маърифий қудратини юксалтиришда фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлиб, бундан пировард мақсадимиз халқ фаровонлиги, юрт тинчлиги, Ватан тараққиётини ўзида мужассам қилган Озод ва обод Ватан қуришдан иборатлигини англаш мумкин.

* *

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР НУТҚИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МУЛОҚОТНИНГ ЎРНИ

Насиба ЖУМАНОВА - ўқитувчи
Жиззах давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ: *Мақолада мактабгача таълим тизимида тарбиячининг таълим жараёнида инновацион ёндашиш, болаларни мулоқот жараёнида лаёқатли ривожланишига ёрдам бериш, болаларга замонавий дидактик воситалардан фойдаланган ҳолда, нутқини ўстириш ва мулоқот кўникмаларини шакллантириш, коммуникатив лаёқати ва психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда кўрсатма берилган.*

КАЛИТ СЎЗ: *нутқ, мулоқот, тарбия, лаёқат, темперамент.*

ЗНАЧЕНИЕ ОБЩЕНИЯ В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

АННОТАЦИЯ: *Инновационный подход в системе образования оказывает содействие развитию коммуникативных способностей детей. В данной статье отражается использование на занятиях средств современной дидактики, формирование и внедрение навыков общения, также дается рекомендация с учетом коммуникативных способностей и психологических особенностей детей дошкольного возраста.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *общение, воспитание, способность, психология.*

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN THE DEVELOPMENT OF SPEECH OF PRESCHOOL CHILDREN

ABSTRACT: *Innovation approach to education helps to enhance pupils speaking skils. In this article it is said about modern didactic methods, lerning communicates skills, ability to communicate and psychologic characters of education.*

KEYWORDS: *communication, ability, psychologic.*

Мактабгача таълим соҳаси узлуксиз таълим тизимининг бирламчи бўғини ҳисобланиб, у ҳар томонлама соғлом ва баркамол шахсни тарбиялаш ва мактабга тайёрлашда ғоят муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда мактабгача таълим жараёнига инновацион ёндашувларни татбиқ этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда[1].

Турли дидактик воситалар ёрдамида болаларда мулоқот кўникмаларини шакллантириш айнан мана шундай ёндашувларнинг асосини ташкил этиши лозим. Боланинг нутқининг ривожланиши ва мулоқотга кириша олиш кўникмаси ёки комму-

[1] ...йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили"да амалга оширишга оид Давлат дастурини ўрганиш бўйича илмий-оммабоп рисола Тошкент. "Маънавият" 2017. 28-б.

ижатия паскати унинг ўзига хос психологик хусусиятларидан биридир. Бу хусусият ота-онаси, тарбиячи билан самарали мулоқот ўрнатишига кўмак беради. Ушбу ўзига хосликнинг педагогик белгилари нималардан иборат, деган ҳақли савол туғилади. Бу саволга қуйидагича жавоб бериш мумкин:

1. Атрофдагилар билан ўзаро мулоқотга киришиш истагининг мавжудлиги.

2. Унда:

а) суҳбатдошини тинглаш;

б) ўз ҳис-туйғулари ва кечинмаларини ифодалаш;

3. Атрофдагилар билан мулоқот жараёнида амал қилинадиган қонун-қоидалар ва меъёрлар ҳақидаги билимларни шакллантиришдан иборат[2].

Мазкур кўникмаларни болалар дастлаб оила ва мактабгача таълим муассасасида эгаллайдилар. Жамият ҳаётида мулоқот болани тўлақонли ижтимоий субъект сифатида шакллантириш омили ҳамдир. Мулоқотнинг мактабгача ёшдаги бола учун ниҳоятда катта аҳамиятга эгалиги биринчи навбатда уларда дастлабки руҳий ва амалий фаолият турларининг шаклланишига кўмаклашиш олишидадир. Бундай фаолият турлари боланинг катталар билан мулоқот ўрнатиши натижасида босқичма-босқич шаклланади. Бир меъёрда ривожланаётган мактабгача ёшдаги бола ўз ҳаракатларини тенгдошлариники билан мувофиқлаштириш, ўйин ва машғулотлар жараёнида биргаликда иштирок этиш, мазкур жараёнда ижтимоий хулқ-атвор меъёрларига амал қилиш кўникмаларини эгаллайдилар. Турли оилалар боланинг мулоқотга киришишлари жараёнида муаммолар келиб чиқишига асос бўлади. Педагогика фанида уларни коммуникатив муаммолар сифатида эътироф этиш мумкин[3].

Бола яшаб турган оиладаги ноқулай муҳит нутқининг ривожланиши ва мулоқот кўникмаларининг шаклланишига муайян таъсир кўрсатади. Бундай муҳит натижасида бола тарбиясида салбий ҳолатлар вужудга келади. Жумладан, оила аъзолари орасидаги қарама-қаршиликлар, жанжаллар, унга нисбатан ота-онанинг совуқ муносабати, бола олдига меъёрдан ортиқ талаблар қўйиш, уни таҳқирлаш кабилар. Бундай вазиятларда муайян коммуникатив кўникмалар бола онгида қатъийлашади. Натижада у ўз оиласида муайян шахс қиёфасида намоён бўла бошлайди ва атрофдагиларга нисбатан совуқ муносабатда бўлади, уларни таҳқирлайди, салбий муносабатда бўлади ва ҳ.к.[4]

Шу тариқа бола характерида эркалик, тантиқлик, инжиқлик, худбинлик каби руҳий хусусиятлар тараққиёт топа бошлайди. Бунинг натижасида мактабга илк қадам қўйганда бола ўз тенгдошларидан ажралиб турадилар ва тез-тез ноқулай вазиятларга тушиб қолади. Бундай болалар катталар (ота-онаси, тарбиячилари, катталар) нинг ш... да муносабатда бўлишлари ва унга кўпроқ ... бор қаратишларини ҳис этадилар. Шу била... қаторда улар бошқаларнинг ҳам унга нис... шундай муносабатда бўлишларини хоҳлайд... Бундай муносабат натижасида баъзи бо... доимий тарзда иккиюзламачилик юзага... ши мумкин. Улар барча учун мажбурий б... қоидаларга амал қилмайдилар, бора-бора... улғайиб боргани сари) қонун-қоидаларга к... ҳаракатларни содир қиладилар[1].

Боланинг мулоқот кўникмаларига асаб ти... нинг типлари, темпераменти ҳам таъсир кўр... ди. Бу боланинг темпераментида намоён бў...

Сангвиниклар юқори даражада намоён бў... ган фаолликка эга. Уларга хос бўлган имо-и... лар, хатти-ҳаракатлар, ҳиссиётлар, таъсирча... нинг юқори даражада намоён бўлиши мул... жадал киришиш имконини беради. Бундай... лар одамлар билан осонгина мулоқотга ки... дилар.

Холериклар эса чаққон, тезкор ҳаракатл... лари, ҳис-туйғуларининг ёрқин намоён б... билан ажралиб турадилар. Ноқулай шароит... холериклар ўзларини назорат қила олмай... ҳолдор, тажовузкор тарзда намоён бўлади...

Флегматиклар эса сусткаш, осойишта, ... ҳам, кимгадир боғланиб қолганликлари бил... ралиб турадилар. Улар атрофдаги одам... осонликча қўшила олмайдилар, ўз кечинма... на намоён қилишга қийналадилар.

Меланхоликлар сусткашликлари, овоз то... пастлиги, ҳис-туйғуларининг заиф ифодал... билан фарқланади. Худди мана шу тарзда ... ҳиссий туғёнлар, қалбнинг нозиклиги, ел... отсираш, ўзига ишонмаслик, безовталик ... бўлади. Бундай болалар янги вазиятлар ва... нинг одамлардан чўчийдилар, муҳитга тез ... ша олмайдилар, атрофдагилар билан му... ўрнатишга қийналадилар. Бундай болалар... лоқот ва ҳамкорликка тайёрлашда инновац... нологияларни уларнинг ўзига хос хусусият... ҳисобга олган ҳолда танлаш талаб этилади... ладан, болаларни турли фаолиятларга жалб... да тарбиячи уларга хос бўлган характерли... сиятлар, темперамент кўринишларини аниқ... га олиши лозим. Машғулотлар жараёнида ... чоқ, одамови ўзига ишонмайдиган болалар... алоҳида ишлаш, уларни мулоқот ва ҳам... жараёнига жалб этиш тарбиячидан алоҳи... ҳаратни талаб этади[5].

Бугунги кунда мактабгача таълим муасс... рининг таълим дастурлари ва ўқув-тарбия... жаларига қўйилган давлат талабларини та... лаштириш долзарб масалалигича қолмоқда... хассисларнинг тадқиқотларига кўра, инсо...

[2] М. Қодирова, С. Аҳмедов. "Болангиз мактабга тайёрми?" методик қўлланма. Т- "Ўқитувчи" 2016 - Б. 37.
[3] Ф. Қодирова, Ш.Тошпўлатова, М.Аъзамова. "Мактабгача педагогика". Т., "Маънавият" 2013. - Б. 56.
[4] М. Қодирова, С. Аҳмедов. "Болангиз мактабга тайёрми?" методик қўлланма. Т- "Ўқитувчи" 2016 - Б. 107.
[5] В. Каримова, Ф. Акрамова. "Психология" Т., "Шарқ", 2015. - Б. 98.
[6] М. Қодирова, С. Аҳмедов. "Болангиз мактабга тайёрми?" методик қўлланма. Т- "Ўқитувчи" 2016 - Б. 21.

умри давомида оладиган барча маълумотларнинг 70 фоизини беш ёшгача бўлган муддатда қабул қилади. Илк ҳаётий тасаввурлар, инсон тафаккурида пойдевор бўлувчи тушунчалар бола онгида айнан шу пайтда шаклланади. Демак, ўғил-қизларимизни соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш, уларнинг келажакда бахтли бўлишида нафақат оила, шу билан бирга, мактабгача таълим муассасалари ҳам муҳим ўрин эгаллайди[3].

Мактабгача ёшдаги болаларнинг характер хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда уларни мулоқотга ундашда тарбиячилар қуйидагилардан самарали фойдалана олишлари керак. Масалан, махсус ўйинлар ташкил этиш орқали. Бундай ўйинлар жараёнида бир қатор машқлардан фойдаланиш талаб этилади. Улар:

1. "Мен ва менинг жисмим". Мазкур машқ боладаги эликлик, тортинчоқлик, сусткашлик ва номустақилликни бартараф этиш ҳамда ҳаракат эркинлигини таъминлаш имконини беради. Чунки, агар бола ўзини жисмонан эркин сезса, у осонгина ҳаракат қилиш ва фикрлашга муваффақ бўлади.

Агар бола қинчалик ҳаракатчан бўлса, у ўзини соғлом ва қулай ҳис қилади. Мазкур машқ ёрдамида бола жисмининг ҳаракатчанлиги, мустаҳкамлиги, енгиллиги, ҳаракатлар ва кечинмаларнинг мустақиллигини таъминлаш имконияти вужудга келади. Мазкур машқлар таркибига ролли ўйинларни киритиш мумкин.

2. "Мен ва менинг нутқим" туркумидаги машқлар боланинг нутқи, имо-ишоралари, пантомимикасини ривожлантириб, фикр ифодалаш ва мулоқотга киришишнинг сўз ва нутқдан бошқа воситалари ҳам мавжудлигини англаб етиш имконини беради. Мазкур йўналишда "Сўзсиз қай тарзда мулоқот қилиш мумкин?", "Кўзларим нима деяпти?", "Нутқ нима учун керак?", "Мен телефонда суҳбатлашдим" каби мавзуларда суҳбатлар ташкил этиш мумкин.

3. "Мен ва кечинмаларим". Ушбу йўналишда боланинг ҳис-туйғулари билан танишиш имконини берадиган машқлар ва ўйинлар ташкил этиш лозим. Шу асосда болаларда бошқаларнинг фикрига муносабат билдириш ва ўз ҳис-туйғуларини ифодалаш кўникмалари шаклланади. Шу мақсадда болага расмлар чиздириш, ўз кайфиятини баён қилишга ундовчи саволлар бериш талаб этилади.

4. "Мен ва ўзим". Мактабгача ёшдаги болаларнинг ўзи, ҳис-туйғулари, кечинмаларига нисбатан муносабатини шакллантириш назарда тутилади. Мазкур машқларни бажариш давомида болани ўзига қуйидаги саволлар билан мурожаат қилишга ундаш лозим: "Ойим, дадам, бувим ва ўртоқларим мени нима учун яхши кўришади?", "Мен қандай қизман?", "Мен одобли қиз бўлсам одамлар менга нима дейди?" каби.

5. "Мен ва бошқалар" йўналишидаги педагогик чора-тадбирлар, ўйинлар боланинг биргаликда ишлаш, ҳамжиҳатлик, бағрикенглик, жамоавийлик ҳисси, атрофдагиларнинг ўзига хосликларини тушуниш, атрофдагилар ва тенгдошларига эътибор билан қараш, уларни тушунишга оид муносабатларни шакллантириш имконини беради. Шу мақсадда тарбиячилар турли хил дидактик ўйинлар ва ҳамкорликда ишлаш шаклларини танлаши ва таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиши лозим.

Хулоса қилиб айтганда, юқоридаги фикрларнинг барчаси тарбиячиларга мактабгача ёшдаги болалар нутқини ўстириш жараёнида уларда дўстона муносабатлар, ҳамкорлик, мулоқот кўникмаларини шакллантиришга инновацион ёндашувларни татбиқ этиш имконини беради.

[3] Қодирова, Ш.Тошпўлатова, М.Аъзамова. "Мактабгача педагогика". Т., "Маънавият" 2013. - Б. 193.

* *

РАНГТАСВИРДА ПОРТРЕТ ТАСВИРИНИНГ МЕТОДИК АСОСЛАРИ

Ботир БОЙМЕТОВ - профессор
Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти
Умида ХУДОЙНАЗАРОВА - ўқитувчи
Жиззах давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ: *Мақолада бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини касбий тайёрлаш ва рангтасвирда портрет ишлаш жараёнида қаламтасвир, қаламчизги, хомаки расмларнинг аҳамияти ҳақида сўз боради. Шунингдек натурага қараб қаламчизги ва эскизлар тасвирлаш бўйича амалий машқлар бажариш технологиялари борасида амалий маслаҳатлар берилади.*

КАЛИТ СЎЗЛАР: *Рангтасвир, композиция, шакл, ҳажм, нисбат.*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАБОТЫ НАД ЖИВОПИСНЫМ ПОРТРЕТОМ

АННОТАЦИЯ: *Статья посвящена одной из актуальных тем подготовки будущего педагога художника, о ... рисунка в портретной живописи, методической разработке эскиза портрета карандашом. Даются практические советы по технологии выполнения учебных набросков и зарисовок с натуры.*